

Azerbaycan ve Türkiye'nin Çok Boyutlu Stratejik İttifakı

The Multidimensional Strategic Alliance Between Azerbaijan and Türkiye

Aydın TAGHİYEV

Yüksek Lisans Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi,
SBE, Uluslararası İlişkiler A.B.D., Mr-aydin@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0009-5668-9533>

Makale Başvuru Tarihi: 25.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 26.06.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Stratejik Ortaklık,
Şuşa Deklarasyonu,
Azerbaycan – Türkiye
İlişkileri,
Azerbaycan,
Türkiye,

ÖZET

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla stratejik bir boyut kazanmıştır. Bu çalışma, iki ülke arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik iş birliğini tarihsel süreçte analiz ederek "bir millet, iki devlet" söyleminin pratikteki yansımalarını ele almaktadır. Siyasi düzlemde, 1994'teki "Asrın Anlaşması, 2010 Stratejik Ortaklık Anlaşması ve 2021 Şuşa Deklarasyonu" gibi adımlar, ittifakı müttefiklik seviyesine taşımıştır. Askerî alanda, Türkiye'nin eğitim desteği ve 2020 Karabağ Savaşı'ndaki kritik rolü, Azerbaycan'ın zaferinde belirleyici olmuştur. Ekonomik entegrasyon ise Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerle Avrupa'ya enerji arzını güvence altına almıştır. Bu çok boyutlu iş birliği, Kafkasya'da Rusya ve İran'ın etkisini dengelemiş, Türk dünyasının küresel etkisini arttırmıştır. Çalışma, literatürdeki tek boyutlu yaklaşımların aksine disiplinlerarası bir metodolojiyle ilişkilerin tarihsel sürekliliğini ve jeopolitik etkilerini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Strategic Partnership,
Shusha Declaration,
Azerbaijan - Turkey
Relations,
Azerbaijan,
Turkey,

The relations between Azerbaijan and Turkey gained a strategic dimension following Azerbaijan's independence in 1991. This study analyzes the political, military, and economic cooperation between the two countries within a historical framework, with a particular focus on the practical implications of the "one nation, two states" discourse. Politically, milestones such as the 1994 "Contract of the Century," the 2010 Strategic Partnership Agreement, and the 2021 Shusha Declaration elevated bilateral ties to the level of formal alliance. In the military domain, Türkiye's training support and its pivotal role in the 2020 Karabakh War were instrumental in Azerbaijan's victory. Economic integration has been reinforced through major infrastructure projects such as the BTC oil pipeline, TANAP, and the Baku-Tbilisi-Kars Railway, ensuring energy supply to Europe. This multidimensional cooperation has not only balanced Russian and Iranian influence in the Caucasus but has also amplified the global presence of the Turkic world. Unlike the one-dimensional approaches prevalent in the existing literature, this study adopts an interdisciplinary methodology to uncover the historical continuity and geopolitical significance of the Azerbaijan-Türkiye partnership.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): TAGHİYEV, Aydın (2025), "Azerbaycan ve Türkiye'nin Çok Boyutlu Stratejik İttifakı", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.8(2), ss.324-334, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1706075>

1. GİRİŞ

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, tarihin derinliklerinden günümüze uzanan köklü bir ortaklık temelinde şekillenmiştir. Bu ilişkiler, yalnızca coğrafi yakınlık veya jeopolitik çıkarlarla sınırlı kalmamış; dil, kültür ve din gibi ortak değerlerle beslenerek stratejik bir ittifaka dönüşmüştür. Osmanlı-Safevi döneminde başlayan etkileşimler, 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu ve Fars etkisine karşı verilen mücadelelerle derinleşmiş, iki toplumun kaderini birbirine bağlamıştır. Özellikle 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Türkiye'nin desteğiyle bağımsızlık idealini hayata geçirmeye çalışmış, ancak Sovyet işgaliyle bu süreç kesintiye uğramıştır. Sovyetlerin kültürel baskılarına rağmen, Türk kimliği ve bağımsızlık fikri, Mehmet Emin Resulzade gibi liderlerin çabalarıyla ayakta kalmıştır.

1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet olması ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali sırasında ambargo politikası izlemesi, dayanışmanın en somut örneklerindendir. Bu dönemde, Haydar Aliyev'in kullandığı "*bir millet, iki devlet*" söylemi, yalnızca retorik değil, enerji koridorları ve askeri iş birlikleriyle desteklenen bir strateji haline gelmiştir. 1994'te imzalanan "Asrın Anlaşması" ve 2006'da faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını küresel pazarlara taşıırken, Türkiye'yi Avrasya'nın enerji merkezi konumuna yükseltmiştir.

2020 Karabağ Savaşı, ilişkilerin askeri boyutunu öne çıkaran kritik bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin sağladığı Bayraktar TB2 SİHA'lar ve teknik destek, Azerbaycan'ın zaferinde belirleyici rol oynamış, savaş sonrasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu (2021) ile ilişkiler "*müttefiklik*" düzeyine taşınmıştır. Bu belge, Zengezur Koridoru'nun açılması ve Nahçıvan'ın enerji bağımsızlığı gibi hedeflerle bölgesel güvenliği sağlamıştır.

Bu çalışma, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel köklerini, siyasi-diplomatik adımlarını, askeri dayanışmanın dönüm noktalarını ve ekonomik entegrasyonun bölgesel etkilerini ana hatları ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. İki ülke arasında geliştirilen çok yönlü stratejik ortaklık, Kafkasya'daki güç dengelerini dönüştürmüş, Rusya ve İran'ın bölgesel etkisini kırmıştır. Ayrıca bu durum, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkılar sağlamıştır. Makale ile bu gelişmelere tarihsel ve politik bir akışı sunmaktadır. Her iki ülkede de sıklıkla tekrarlanan "*Bir millet, iki devlet*" söyleminin pratikteki yansımaları, eğitim iş birlikleri, kültürel proje uygulamaları ve kuvvetlendirilen toplumsal bağlar örneğinde ele alınmıştır.

2. AZERBAIJAN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin temelini, Osmanlı ve Safevi devletlerinin hâkim olduğu dönemdeki etnik, dilsel ve dini etkenler oluşturmaktadır. Her iki toplum da Türk-İslam kimliği etrafında şekillenmiş olsa da dönem dönem yaşanan siyasi ayrışmalar (Osmanlı-Safevi çatışmaları) iki toplum arasında coğrafi ve kültürel temasları sınırlandırmıştır. Buna rağmen, 19. yüzyıl sonlarında Rus ve Fars egemenliğine karşı gelişen milliyetçi hareketler, iki halkın ortak mücadele bilincini canlandırmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman halklar arasında yapılan karşılıklı yardımlaşma bugünkü Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, Azerbaycan'a olan desteğini sadece askerî olarak değil, ekonomik ve kültürel alanlarda da sürdürmüştür. Bu bağlamda iki milyon liralık ticaret anlaşmaları, para basma desteği ve eğitim iş birlikleri, ilişkilerin derinliğini vurgulamak açısından önemlidir. Azerbaycan Türkleri ise Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'ya destek vermiş, Bakü'deki kadınlar mücevherlerini bağışlarken, gençler gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmıştır. Müsavat Partisi'nin yayınladığı bir bildiride, "*Kurtuluşumuz ancak Türkiye'nin bağımsızlığıyla mümkündür*" vurgusu yapılmıştır. Mehmet Emin Resulzade, bu desteğin sadece maddi değil, manevi bir sorumluluk olduğunu belirterek, iki halkın ortak kimlik ve kader birliğini vurgulamıştır (Arıkan, 2014:12-13; Aslanlı, t.y.).

1917'deki Bolşevik Devrimi sonrasında Azerbaycan, 1918'de Çarlık Rusyası'ndan ayrılarak bağımsızlığını duyurmuş ve diğer Türk halklarına öncülük etmiştir. Kısa ömrüne rağmen, Türk devletleri arasında bağımsızlığını kazanan ilk ülke olarak tarihe geçmiştir. Başkent, Bakü'nün işgal altında olması nedeniyle geçici olarak Gence'ye taşınmış ve Mehmet Emin Resulzade cumhurbaşkanı seçilmiştir¹. 15 Eylül 1918'de Kafkas

¹ Günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti, Halk Cumhuriyeti'nin siyasi mirasını bayrak, arm ve milli marşla sürdürmekte olup, 28 Mayıs "*Cumhuriyet Günü*" olarak kutlanmaktadır. 1920'de Taşnaksutyun üyelerinin Sovyet destekli isyanları ve Kızıl Ordu'nun işgaliyle 28 Nisan 1920'de bağımsızlık sona ermiş, Azerbaycan topraklarının 20 bin km²'lik kısmı

İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarmasıyla başkent yeniden bu şehre aktarılmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, 11 Ocak 1920'de Paris Barış Konferansı'nda resmen tanınmıştır. Ayrıca 22 Ocak 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde de bağımsızlığı onaylanmıştır. Azerbaycan yönetimi, hem İstanbul hükümeti hem de Mustafa Kemal önderliğindeki Heyet-i Temsiliye ile ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak bağımsızlığın sürdürülmesi zorlu olmuş, petrol ihracatının engellenmesi ekonomik ve siyasi krizlere yol açmış, parlamentodaki iç çatışmalar ve Karabağ-Zengezur'da Ermeni gruplarla yaşanan çatışmalar Bolşevik etkisini arttırmıştır (Çevikel, 2023:158-159).

18 Mart 1918'de Bolşevikler ve Ermeni Taşnak partisi, Bakü'de silahlı bir darbe düzenleyerek şehirdeki stratejik noktaları ele geçirmiştir. Stepan Şaumyan liderliğindeki Bolşevik-Ermeni ittifakı, 30 Mart - 1 Nisan 1918 tarihleri arasında 12.000'den fazla Azerbaycan Türkünü sistematik bir şekilde katletmiştir. Katliam, Transkafkasya Hükümeti'nin etkisiz kalması üzerine Müsavat Partisi'ni harekete geçirmiştir. Yapılan bu saldırı sonucunda parti lideri Nesib Bey Yusufbeyli, Osmanlı'dan acil askerî yardım talep etmiştir. Enver Paşa'nın emriyle kurulan Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa komutasında Bakü'ye gelmiştir. Zorlu çatışmalar sonucu 15 Eylül 1918'de Bakü düşman işgalinden kurtarılmıştır. Ancak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi akabinde İngiliz işgali başlamıştır. İngiliz Komutan Thomson, Azerbaycan'ın bağımsızlığını "*Türk entrikası*" olarak nitelendirse de, Başbakan Feth Ali Han Hoyski, "*Türkiye'nin daveti meşru ve halkımızın iradesini yansıtır*" açıklamasıyla direniş göstermiştir. 1919'da İngilizlerin çekilmesiyle kısa süreli bağımsızlık dönemi yaşayan Azerbaycan, Sovyet Rusya'nın "*Anadolu'ya yardım*" propagandasıyla karşılaşmıştır. Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'a girişi, halkın "*Türkiye'ye destek*" beklentisi üzerinden meşrulaştırılmıştır. Ancak 26 Nisan 1920 yılında Bakü'ye giren Sovyet birlikleri, parlamento üzerinde baskı kurarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni devirmiştir. Mehmet Emin Resulzade'nin direniş çağrılarına rağmen, işbirlikçi bir hükümet kurulmuş ve 23 aylık bağımsızlık sona ermiştir. Sovyet yönetimi, Türk subayların rolünü kullanarak halkın direncini kırmaya çalışmıştır. Bu süreçte Azerbaycan'ın petrol kaynakları Sovyet ekonomisine entegre edilmiş ve kültürel kimlik baskı altına alınmıştır (Arıkan, 2014).

Resulzade, "*Türkiye'ye yardım için Sovyetlerle iş birliği yapıyoruz*" söylemine karşı çıkarak, "*bağımsızlık kutsaldır*" uyarısında bulunmuştur. Sovyet rejimi, Türk kimliğini yasaklayarak "*Azerbaycanlı*" kavramını dayatmış ve petrol kaynaklarını Moskova'ya aktarmıştır. Ebülfez Elçibey, 1989'da verdiği bir röportajda, "*Sovyetler Türklüğümüzle övünmeyi yasakladı. 'Siz Türk değilsiniz, Hazerlisiniz' dediler*" diyerek bu baskıyı özetlemiştir (Şimşir, 2012).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet olarak siyasi ve psikolojik destek vermiştir. Ancak 1990'ların başında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Türkiye'yi zor bir duruma sokmuştur. Türkiye, Rusya ile çatışma riski nedeniyle doğrudan askerî müdahaleden kaçınsa da, Ermenistan'a ambargo uygulayarak Azerbaycan'ın yanında olduğunu göstermiştir.

1994 yılında imzalanan "*Asrın Anlaşması*", Azerbaycan petrolünün Batı pazarlarına Türkiye üzerinden ulaşmasını sağlayarak ekonomik iş birliğinin kilometre taşı olmuştur. Bu dönemde, iki ülke arasında imzalanan 10 yıllık "*Dostluk ve Çok Yönlü İş Birliği Anlaşması*", siyasi ve askerî dayanışmanın yasal çerçevesini oluşturmuştur. 1996'da Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının temelleri atılmış ve bununla Türkiye, Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltan bir enerji koridoru hâline gelmiştir. Aynı yıllarda eğitim ve kültür alanında atılan adımlar (Büyük Öğrenci Projesi gibi) toplumsal bağları da güçlendirmiştir. 1999'da AGİT Zirvesi'nde imzalanan BTC Anlaşması, Türkiye'yi Güney Kafkasya'da kilit bir aktör konumuna taşımıştır (Hasanoğlu vd., 2020:524; Aslanlı ve Kurban, 2016:33; Erarslan ve Özdemir, 2021:318).

2006'da BTC boru hattı faaliyete geçmiş ve Azerbaycan petrolü küresel pazarlara ulaşmıştır. Yine 2007 yılında Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz hattı devreye alınmıştır. 2008 yılı Rusya-Gürcistan Savaşı sonrası Türkiye, Gürcistan ile ticaret anlaşmaları imzalayarak bölgesel istikrara katkı sağlamıştır. 2010 yılında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi kurulmuştur. Bu anlaşma, toprak bütünlüğü ve savunma alanında somut taahhütler içermektedir (Hasanoğlu vd., 2020:525).

İlk yıllarda duygusal ve ideolojik temelli ilişkiler, zamanla kişisel diplomasiye evrilmiş, Haydar Aliyev ve Süleyman Demirel gibi liderlerin yakınlığı, ikili bağları güçlendirmiştir. 2000'li yıllarda ise ilişkiler kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Stratejik İş birliği Anlaşması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi gibi yapılar, bu

Ermenistan'a verilmiş, on binlerce Müslüman bölgeden sürülmüştür. 1920'de Sovyet heyetinin Doğu Anadolu'yu "*Büyük Ermenistan*" talebiyle istemesi, Kafkasya'daki çatışmaların yakın tarihe uzanan köklerini göstermektedir (Çevikel, 2023:158-159).

dönüşümün simgesi olmuştur. Ancak süreçte 1995'teki darbe girişimi ve 2008-2009'daki Türkiye-Ermenistan protokolleri gibi gerilimler de yaşanmıştır. Bu kırılmalar, ilişkilerin kırılğan yönlerini ortaya çıkarsa da karşılıklı diyalog ve sivil toplumun etkin katılımıyla aşılmıştır (Aslanlı ve Kurban, 2016:33).

3. SİYASİ VE DİPLOMATİK İŞ BİRLİĞİ

Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla Türkiye, Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke olarak resmi ilişkileri başlatmış ve 150'yi aşkın iş birliği anlaşmasıyla hukuki altyapıyı oluşturmuştur. Haydar Aliyev'in 1993'te iktidara gelmesiyle Türkiye-Azerbaycan arasındaki ilişkiler daha da farklı bir boyuta geçmiş ve Türkiye-Azerbaycan ilişkileri en verimli dönemini yaşamaya başlamıştır. Haydar Aliyev'in Şubat 1994'teki Ankara ziyaretinde imzalanan 10 yıllık Dostluk ve İş birliği Anlaşması, "*bir millet, iki devlet*" söylemiyle ilişkilerin stratejik boyutunu sağlamlaştırmıştır. Bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı gibi enerji projelerinde mutabakat sağlanmıştır (Akdoğan, 2007). Bu anlaşma, Azerbaycan'ın Batı'ya enerji ihracında Türkiye'yi kilit bir aktör haline getirmiştir (Çevikel, 2023:161).

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki dostluk ve işbirlikleri her iki ülkenin gelişimine olumlu etkiler oluşturmuştur. Köklü bir devlet kültürü olması ile birlikte yakın bağımsızlık elde etmiş Türk devletleri Türkiye'yi birçok noktada rol model olarak da örnek almışlardır. Örneğin Azerbaycan; devlet yönetiminde (merkezî idarenin teşkilatlanmasında) büyük ölçüde Türkiye, dolayısıyla da Fransa modelini (kara Avrupası yönetim modelini) örnek almıştır. Demokratik kazanımlarını daha ileriye götürme çabası içerisine örnek aldığı model ile Sovyet etkisiyle var olan aşırı merkezîyetçi gelenek ve kurumlarını uyumlu hale getirmeye çalışan Azerbaycan, yönetim sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiştir (Mecek, 2018:55). İki ülke arasında ivme kazanarak artan işbirliği ve yakın ilişkiler nadiren de olsa küçük duraksamalara da tanıklık etmiştir. 1995 darbe girişimi süreci ve 1999 protokol krizi bu duruma örnekler olarak gösterilebilir.

13-17 Mart 1995 yılında Azerbaycan'da, dönemin cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'i iktidardan düşürmek amacıyla Rövsen Cevadov önderliğinde gerçekleştirilen darbe girişiminde Türkiye'den bazı yetkililerin de darbeye destek verdiği iddiaları ortaya atılmıştır. Ancak bu süreçte dönemin Türkiye cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Haydar Aliyev'i arayarak Türkiye'deki darbeyi destekleyen unsurları haber vermiştir. Sonrasında da Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri cuntacıların kampını kuşatmış, Cevadov ölü ele geçirilmiş ve darbe girişimi bastırılmıştır. 1995 yılındaki bu darbe girişimi, iki ülke arasındaki ilişkilerde geçici bir gerginliğe yol açmıştır. Ancak Türk vatandaşlarının adının karıştığı iddialarına rağmen, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Aliyev'i önceden uyarması, iki ülke arasındaki güvenin sürdüğünü göstermiştir (Babayeva, 2013:66).

1997'de imzalanan Stratejik Ortaklık Deklarasyonu, enerji koridorlarının güvence altına alınması ve Dağlık Karabağ sorununda Türkiye'nin aktif desteğini içermiştir (Akdoğan, 2007). 1999'da Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesi gibi üst düzey temaslarla ilişkiler kurumsallaşırken, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik ambargo politikasını sürdürmesi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne verdiği desteği somutlaştırmıştır (Özsoy, 2024:768-769). Bu dönemde, Kafkasya İstikrar Paketi (2002) gibi girişimler, bölgesel güvenlik iş birliğinin temelini oluşturmuştur (Babayeva, 2013:66).

2000'li yıllarda, ilişkiler enerji ve altyapı projeleri üzerinden derinleşmiştir. 2003'te İlham Aliyev'in cumhurbaşkanı olması ve Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle her iki ülke yönetimlerinde de modernizasyonlar ve işbirliği süreçleri daha da hız kazanmıştır. Bu dönemde Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (2006), Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) (2018) ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu (2017) gibi mega projeler hayata geçirilmiştir (Çevikel, 2023:164-165). Bu projeler, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını küresel pazarlara taşıırken, Türkiye'yi de Avrasya'nın enerji merkezi haline getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Hocalı Soykırımı'nı parlamentoda kınayan kararı (2010) ve Dağlık Karabağ'ın işgalini tanımama politikası, siyasi dayanışmayı bir üst boyuta taşımıştır (Babayeva, 2013).

2010 yılı, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. 16 Ağustos'ta imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile 15 Eylül'de kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi, ilişkileri kurumsal bir temele oturtmuştur (Aslanlı, 2020). Anlaşmanın 2. maddesi, taraflardan birine yönelik silahlı saldırı durumunda ortak savunma mekanizmasını devreye sokmayı öngörmüştür. Bu adım, 2020'deki İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin askerî desteğiyle (Bayraktar SİHA'lar) pratiğe dökülmüş ve Azerbaycan'ın zaferinde kritik rol oynamıştır (Zeynalova, 2022:2-4). Ayrıca Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile Azerbaycan gazının Avrupa'ya ulaşması, Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı enerji krizinde stratejik bir avantaj sağlamıştır (Çevikel, 2023:164-165).

İkinci Karabağ savaşında Türkiye'nin siyasi ve askeri desteği Azerbaycan'ın zaferinde etkili olmuştur. Türkiye, Dağlık Karabağ sorunda Azerbaycan'ın haklı mücadelesini uluslararası hukuk ve BM kararları çerçevesinde kesintisiz desteklemiş, işgal sona ermeden Ermenistan ile diyalog kurmayı reddetmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, "*Azerbaycan'ın kendi topraklarını kurtarma hakkı*" vurgusuyla sahada askerî üstünlüğünü artıran Bakü'ye stratejik destek sağlamıştır. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, "*Azerbaycan'ın yanındayız*" mesajını askerî tatbikatlar ve İHA teknolojisi paylaşımıyla somutlaştırırken, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, dünya çapında Azerbaycan'ın diplomatik savunucusu rolünü üstlenmiştir. TBMM Başkanı Şentop, AGİT Minsk Grubu'nun etkisizliğini eleştirerek, Türkiye'nin "*masada ve sahadaki*" varlığının önemini altını çizmiştir. Bu tutum, Türkiye'nin bölgesel güç olarak Ermenistan'ın işgal politikalarını dengelemedeki kritik rolünü ortaya koymuştur (Asker ve Özpınar, 2021:93-96).

2021'de imzalanan Şuşa Deklarasyonu, ilişkileri müttefiklik düzeyine taşımıştır. Bu belge, 1921 Kars Antlaşması'nın ruhunu sürdürerek Dağlık Karabağ'ın yeniden inşasını ve Zengezur Koridoru'nun açılmasını hedeflemiştir (Zeynalova, 2022:2-4). Ermenistan'ın itirazlarına rağmen, bölgede ulaşım ağlarının geliştirilmesi ve uluslararası koridorların açılması kararlılıkla sürdürülmüştür. Deklarasyon, askerî iş birliğini (*ortak tatbikatlar, savunma sanayii entegrasyonu*) ve kültürel bağları (*Şuşa'nın Türk Dünyası Kültür Başkenti ilan edilmesi*) kurumsallaştırmıştır (Bozkuş, 2022:139). Ayrıca 2023'te temeli atılan Iğdır-Nahçıvan Doğalgaz Hattı, Nahçıvan'ın İran'a enerji bağımlılığını sonlandırması ve bölgesel güvenliği sağlaması öngörülmektedir (Çevikel, 2023:164-165).

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler tarihsel olarak olumlu bir seyir izlese de, 2009 yılında Bursa'da yaşanan Bayrak Krizi, bu ilişkilerin siyasal boyutunun incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Ekim 2009'da Bursa'da oynanan Türkiye-Ermenistan Dünya Kupası eleme maçı, iki ülke arasındaki normalleşme sürecine katkı sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Ancak maç öncesi, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın protesto edileceği ve stada Azerbaycan bayrakları sokulacağı haberleri üzerine FIFA, Azerbaycan bayraklarının yasaklanması talimatı vermiştir. Bu karar, statta bayrakların toplatılmasına ve bir polisin bayrağı çöpe atarken görüntülenmesine yol açmıştır. Azerbaycan kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanan bu olay, Türkiye'den de siyasi partiler ve sendikaların eleştirilerine neden olmuştur. Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Hükümeti eleştirmiş ve Azerbaycan'ın yanında yer alan bir mesaj vermiştir (Gaytancıoğlu, 2010:47);

"14 Ekim'de Bursa'da Ermenistan Türkiye futbol maçı oynandı. Sınır krizi yetmiyormuş gibi bir de bayrak krizi yaşandı. Valilik doğrudan harekete geçti, biz bizzat valiye baskılar yaptık. Ama bir defa bu iş çıkmış oldu ve Azerbaycan bayrakları toplatıldı. Daha dün PKK bayraklarıyla sınırda binlerce insan, güvenlik güçlerinin gözlerine baka baka, o bayraklarla gösteriler yapıyorlar. Bunların hepsini içinize sindiriyorsunuz, ama kardeş Azerbaycan'ın bayrağını Bursa'da bir maçta bulundurmasını yasaklama gereği duyuyorsunuz. Gücünüz sizin PKK'ya yetmiyor da Azerbaycan'a mı yetiyor?"

Azerbaycan, bu olaylara tepki olarak Bakü'deki Türk şehitliğindeki bayrakları yeni çıkan "*Bayrak Yasası*"nı gerekçe göstererek indirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "*Azerbaycan topraklarını kendi toprağımız sayarız*" diyerek sitemini dile getirmiştir. Ancak iki ülke yetkilileri krizi "*provokasyon*" olarak nitelendirip ilişkilerin bozulmayacağını vurgulamıştır. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov, "*Bir millet, iki devlet*" söyleminin değişmediğini açıklamıştır. Kısa süre sonra Bakü'deki Türk bayrakları yeniden dikilmiş ve Dışişleri Bakanlığı, "*bu bir parantezdi, kapandı*" açıklamasıyla süreci sonlandırmıştır. Taraflar, medya ve siyasi figürlerin yatıştırıcı açıklamalarıyla gerginliği aşarak dayanışma mesajları vermişlerdir (Gaytancıoğlu, 2010:48).

2016'da Türkiye'deki darbe girişimi sonrası Azerbaycan'ın FETÖ yapılanmalarını tasfiye etmesi ve 2020 Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin askerî destek sağlaması, ilişkilerin stratejik derinliğini bir kez daha kanıtlamıştır (Çevikel, 2023:164-165). Ayrıca Türkiye'nin Ermenistan sınırını 1993'ten beri kapalı tutması, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne verdiği desteğin en somut göstergelerinden birisidir (Babayeva, 2013).

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde "*Tek millet, iki devlet*" söylemi, yalnızca duygusal bir retorik değil, askerî ittifaklar, ekonomik koridorlar ve kültürel iş birliği ile desteklenen somut bir politikadır. Bu ortaklık, Kafkasya'da Rusya ve İran'ın etkisini dengelemiş, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlamış ve Türk dünyasının küresel arenadaki etkisini artırmıştır. 2020 Zaferi ve Şuşa Deklarasyonu, bu iş birliğinin ulaştığı stratejik zirveyi simgelemektedir (Zeynalova, 2022:2-4; Deveci Bozkuş, 2022:139).

4. ASKERİ VE GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askerî iş birliği, Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla resmîyet kazanmıştır. 25 Ocak 1992'de dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'un Ankara ziyaretinde "*acilen savunma ordusu kurma*" çağrısı yapmıştır. Ancak somut adımlar Ebulfez Elçibey döneminde atılmıştır. Elçibey, 1992'de Türk emekli subayların Azerbaycan ordusunu eğitmesine izin vermiştir. Bu kapsamda 200 öğrenci Türkiye'deki askerî okullara gönderilmiştir. Bu odakta ilk adım, 11 Ağustos 1992'de imzalanan Askerî Eğitim İş birliği Anlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, Dağlık Karabağ işgali nedeniyle zor durumda olan Azerbaycan'a eğitim ve lojistik destek sağlamıştır. Elçibey iktidarında, Türk emekli subaylar Azerbaycan ordusunu modernize etmek için çalışmıştır. Yine 200'e yakın öğrenci Türkiye'de eğitim almıştır. Ancak 1993'te Elçibey'in devrilmesi ve Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle ilişkilerde kısa süreli bir gerilim yaşanmıştır. Aliyev, başlangıçta Türk askerî uzmanların görevine son verse de 1996'da Askerî Eğitim ve Teknik İş Birliği Anlaşması ile ilişkiler yeniden canlanmıştır. Bu anlaşma, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Savunma Bakanı Sefer Ebiyev tarafından onaylanmıştır. Yine NATO standartlarında harp okulları kurulmuş, lojistik destek ve haritacılık eğitimleri başlatılmıştır. 1999'da Kosova Barış Gücü'nde Azerbaycan askerlerinin Türk taburuyla ortak görev alması, uluslararası dayanışmanın somut bir örneği olmuştur (Yüce, 2006). Bu dönemde Türkiye, Azerbaycan'a askeri amaçlı mali yardımlarla destek vermiştir (Babayeva, 2013:76-77; Akdoğan, 2007; Göktürk Çetinkaya, 2020).

Türkiye, 1994'ten itibaren Azerbaycan'ın Dâhili Qoşunlar Kumandanlığı (iç güvenlik) ile iş birliğini derinleştirmiştir. 31 Ekim 1997'de imzalanan protokolle, Bakü'nün Qala bölgesinde modern bir eğitim merkezi kurulmuştur. 1998-2001 yılları arasında Türk Jandarma Eğitim Timi, 1.559 Azerbaycan personeli subay, astsubay ve uzman olarak eğitmiştir. Yine 406 Azerbaycan askeri, Türkiye'de komando, keskin nişancı ve terörle mücadele eğitimleri almıştır. 2011 yılında bu merkez, Dâhili Qoşunlar Âli Harbi Mektebi'ne dönüştürülmüş ve eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştır (Göktürk Çetinkaya, 2020).

2000'de imzalanan Savunma Sanayi İş birliği Anlaşması ile zırhlı araçlar, mühimmat ve elektronik sistemlerin ortak üretimi başlatılmıştır. 2014'te Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan arasında imzalanan Nahçıvan Deklarasyonu ile üçlü tatbikatlar ve istihbarat paylaşımı mekanizmaları oluşturulmuştur. 2023'te temeli atılan İğdir-Nahçıvan Doğalgaz Hattı, askerî lojistiğe entegre edilerek enerji güvenliği sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin hibe ettiği insansız deniz araçları, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki askerî varlığını güçlendirmiştir (Yüce, 2006; Özdemir, 2021:99).

2000'li yıllarda askerî iş birliği, enerji koridorlarının güvenliği ve NATO standartlarına uyum temelinde şekillendirilmiştir. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın korunması için bölgeye askerî destek önermiş ve bu kapsamda 2001 yılında Azerbaycan'a savaş gemileri bağışlamıştır. NATO ile entegrasyon kapsamında, Azerbaycan Yüksek Askerî Okulu'nun eğitim sistemi Türkiye'nin desteğiyle modernize edilmiş ve ilk NATO standartlı mezunlar 2001 yılında verilmiştir. 2002'de Haydar Aliyev'in Ankara ziyaretinde, ordular arası danışmanlık ve eğitim protokolleri genişletilmiştir. Ayrıca 2000-2003 arasında imzalanan mali yardım anlaşmaları ve sınır güvenliği iş birliği protokolleri, iki ülkenin savunma sanayii alanında ortak projeler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. 2001 yılında Türkiye, Nahçıvan'daki 5. Kolordu'nun modernizasyonu için 80 askerî araç sağlamıştır. Aynı yıl, Karşılıksız Askerî Yardım Anlaşması (3 milyon ABD Doları) imzalanmıştır. 2003'te Askerî İstihbarat İşbirliği Protokolü ile istihbarat paylaşımı resmileştirilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin sağladığı 170 milyon ABD Doları tutarındaki mali yardım, Azerbaycan ordusunun NATO standartlarına uyumunu kolaylaştırmıştır (Yüce, 2006; Babayeva, 2013:77).

2010'da imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, ilişkileri yeni bir seviyeye taşımıştır. Anlaşmanın 2. maddesi, taraflardan birine yönelik silahlı saldırı durumunda BM Tüzüğü 51. madde kapsamında ortak savunma mekanizmasını öngörmektedir. Aynı yıl kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi, savunma sanayii ve ortak tatbikatların (TURAZ Şahini, Hava Savunma) kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu anlaşmayla askerî tatbikatlar, istihbarat paylaşımı ve savunma sanayii projeleri hız kazanmıştır. Türkiye, Azerbaycan'a İHA teknolojisi transfer ederek 2020 Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın askerî zaferlerinde belirleyici rol oynamıştır. Bayraktar TB2 İHA'lar ve MAM-L/C akıllı füzeler, Ermenistan'ın hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirirken, T-122 Sakarya ve T-300 Kasırga roketatarlar sahada taktik üstünlük sağlamıştır. Türk İHA'ları, Ermenistan'ın hava savunma sistemlerini (S-300) etkisiz hale getirerek Şuşa ve Cebail'in kurtarılmasında kritik rol oynamıştır. Bu teknoloji transferi, sadece silah satışı değil, stratejik bir ortaklığın göstergesi olmuştur. Türkiye'nin savunma projelerine entegrasyon (örneğin, SİHA üretiminde ortak tesisler), Azerbaycan'ın yerli savunma kapasitesini arttırmıştır (Özdemir, 2021:99).

Türkiye'nin askerî desteği, Ermenistan'ın 2020'deki yenilgisini hızlandırırken, Rusya'nın bölgedeki etkisini de kısıtlamıştır. İran'ın gizli Ermenistan desteği ve Fransa Senatosu'nun sembolik “*tanıma*” kararı, Türkiye-Azerbaycan dayanışması karşısında etkisiz kalmıştır. NATO ile uyumlu savunma politikaları, Batı yanlısı bir güvenlik eksenini oluşturmuştur. Türkiye'nin önerdiği altılı iş birliği platformu (*Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, İran, Ermenistan*), bölgesel istikrar için alternatif bir vizyon sunmuştur (Asker ve Özpınar, 2021:93-96; Zeynalova, 2022:7). Şubat 2021'deki “*Kış 2021 Tatbikatı*”, iki ülke komutanlarının sahada birlikte çalışma yeteneğini somutlaştırmıştır (Özdemir, 2021:97-98). Savaş sonrası imzalanan ateşkesle Nahçıvan Koridoru'nun açılması, Türkiye'nin Kafkasya'daki askerî-diplomatik etkisini sağlamlaştırmıştır (Özdemir ve Erarslan, 2021; Zeynalova, 2022:6).

2013'te savunma sanayii iş birliği kapsamında Cobra zırhlı araçları ve keskin nişancı tüfeklerinin Azerbaycan'da üretilmesi kararlaştırılmıştır. 2014'te Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan arasında Nahçıvan Deklarasyonu imzalanarak üçlü askerî tatbikatlar ve istihbarat paylaşımı başlatılmıştır. 2015'te üç ülke Genelkurmay Başkanları, Koordinasyon Kurulu oluşturarak bölgesel güvenliği güçlendirmeyi hedeflemiştir (Yüce, 2006).

15 Haziran 2021'de imzalanan Şuşa Deklarasyonu, iki ülke arasında güvenlik konusunda yapılan en önemli anlaşmalardan biridir. Bu anlaşma, ilişkileri müttefiklik düzeyine taşımıştır. Deklarasyon, savunma sanayii entegrasyonunu (İHA üretimi) ve Nahçıvan'daki Türk 3. Ordu'nun eğitim desteğini kapsamaktadır. Ayrıca Zengezur Koridoru'nun açılması ve Ermenistan'a karşı ortak savunma taahhüdü ile bölgesel güvenlik dinamikleri yeniden şekillendirilmiştir. Bu adım, Rusya'nın barış gücü varlığına rağmen Türkiye'yi Kafkasya'da kilit bir aktör haline getirmiştir (Zeynalova, 2022:7; Deveci Bozkuş, 2022:139).

Karabağ'da Ermenistan ve Azerbaycan devletleri arasında imzalanan ateşkes antlaşması şartlarına uyulup uyulmadığını tespit etmek amacıyla Ağdam'da Birge Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi kurulmuştur. Merkezde 60 Türk-60 Rus olmak üzere toplam 120 asker görev yapmakta, merkez İkinci Karabağ Savaşı sonrasında imzalanan antlaşma gereği önem taşıyan bölgelerin 7 gün 24 saat kesintisiz havadan izlenmesine imkân sağlamaktadır. Hem yapılan ateşkes antlaşmasının maddelerine bakıldığında hem de Rusya'nın tarihten bugüne bu bölgede üstlendiği role bakıldığında hala bu bölgede aktör olarak kalmak istediği görülmektedir. Antlaşma maddeleri içerisinde Rusya'ya barış gücü oluşturma yetkisi verilmekte ve bölgede varlığı resmi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte hem Azerbaycan hem Türkiye, Türkiye'nin de bu bölgede var olmasını istemektedir. Bu sebeple iki devlet birlikte birçok alanda işbirliği içinde hareket etmektedir (Çeliksoy, 2021:129).

Türkiye-Azerbaycan askerî iş birliği, 1992'den günümüze eğitimden savunma sanayiine, ortak tatbikatlardan stratejik ittifaklara kadar genişlemiştir. 2020 Karabağ Zaferi ve Şuşa Deklarasyonu, “*tek millet, iki devlet*” söylemini askerî alanda somutlaştırmıştır. Bu iş birliği, Kafkasya'da Rusya ve İran'ın etkisini dengeleyerek Türkiye'yi Avrasya'nın kilit aktörü haline getirmiştir. Savunma sanayii entegrasyonu ve enerji koridorları, iki ülkenin küresel jeopolitikteki konumunu güçlendirmeye devam etmektedir (Göktürk Çetinkaya, 2020; Zeynalova, 2022:7).

5. EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ VE ENTEGRASYON

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla hız kazanmıştır. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik iş birliğinin temelleri, 1 Kasım 1992'de Ankara'da imzalanan ve 23 Ocak 1993'te yürürlüğe giren “*Ticaret ve Ekonomik İş birliği Anlaşması*” ile atılmıştır. Bu anlaşma, ikili ilişkilerin hukuki çerçevesini oluşturarak ticari ve ekonomik faaliyetleri düzenlemiştir. 1994 sonrasında atılan adımlar, yasal altyapının iyileştirilmesi ve iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesiyle önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. İki ülke arasında ekonomik iş birliğini koordine etmek amacıyla 1996'da kurulan Azerbaycan-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu, bu sürecin merkezi kurumu haline gelmiştir. Komisyona Azerbaycan tarafından Başbakan Ali Asadov, Türkiye tarafından ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay eş başkanlık etmektedir. Komisyonun 9. toplantısı, 19 Şubat 2021'de Ankara'da gerçekleştirilmiş ve ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik somut adımlar içeren bir Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu plan kapsamında yürütülen çalışmalar, tarafların taahhütlerini pratiğe dönüştürme hedefini taşımaktadır (Azerbaycan Cumhuriyetinin Türkiye Büyükelçiliği, t.y.).

İki ülke arasında ticaretin hacmini artırmak ve süreçleri basitleştirmek amacıyla önemli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, 25 Şubat 2020'de Bakü'de imzalanan “*Tercihli Ticaret Anlaşması*”, 15 üründe yıllık tarife kotası uygulamasını öngörmüş ve 1 Mart 2021'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile belirlenen ürünlerdeki

gümrük vergileri, kota dâhilinde %0'a indirilerek ticaretin önündeki engeller azaltılmıştır. Bu adım, özellikle tarım ürünleri, kimya sanayi ürünleri ve tekstil gibi sektörlerde ikili ticareti canlandırmayı hedeflemektedir (Azerbaycan Cumhuriyetinin Türkiye Büyükelçiliği, t.y).

Azerbaycan'ın bölgesel ekonomik iş birliğine ve bölgeler arası altyapı projelerine aktif katılımına verdiği büyük önem sonucunda, iki ülke arasında uluslararası öneme sahip bir dizi bölgesel proje hayata geçirilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Trans Anadolu doğalgaz boru hattı bu konudaki en önemli örneklerdendir.

Azerbaycan'ın Hazar'daki zengin petrol ve doğalgaz rezervleri, Türkiye ile stratejik iş birliğinin temelini oluşturmaktadır. 1994'te imzalanan “*Yüzyılın Anlaşması*” ile 20 uluslararası konsorsiyum oluşturulmuştur. 2006'da devreye giren Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Azerbaycan petrolünü Akdeniz'e taşıyarak Rusya ve İran'ın jeopolitik baskısını kırmıştır. Yıllık 50 milyon ton kapasiteli BTC, bugüne kadar 2,4 milyar varil petrol aktarmıştır. 2007'de tamamlanan Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ise Şah Deniz sahasından yıllık 6,6 milyar m³ gazı Türkiye'ye ulaştırmıştır (Akdoğan, 2007; Ünlü ve Kabak, 2016:965-966).

İki ülkenin başlattığı uluslararası öneme sahip bir diğer proje olan TANAP projesi, Türkiye ile Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin sağlanması ve arzının çeşitlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. TANAP kapsamında Türkiye'ye ilk gaz arzı 2018 yılında başlamıştır. Başlangıçta, yılda 16 milyar metreküp olarak kararlaştırılan gaz hacminin, kademeli olarak 24 milyar metreküpe ve ardından 31 milyar metreküpe yükseltilmesi planlanmıştır. 1.850 kilometrelik TANAP boru hattı, 2019 yılının sonlarından itibaren Güney Gaz Koridorunun diğer önemli parçası olan Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na (TAP) bağlanarak Güney Kafkasya Boru Hattı ile Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve İtalya üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşımaktadır. TANAP'ın finansmanında SOCAR (%58), BOTAŞ (%30) ve BP (%12) yer alırken, Dünya Bankası'nın 800 milyon Dolar kredisi projeye uluslararası güvenilirlik kazandırmıştır. 2020'de Trans Adriyatik Boru Hattı ile entegre olan sistem, Avrupa'nın enerji çeşitliliğine katkı sağlamıştır (Erdoğan, 2017:12-17; Ünlü ve Kabak, 2016:967).

Güney Gaz Koridoru (GGK), Azerbaycan gazını Avrupa'ya taşıyarak Rusya'nın tekeli kırıştır. TANAP ve TAP, Türkiye'yi Avrupa'nın “*güvenilir enerji ortağı*” konumuna taşımıştır. 2020'de tamamlanan projeler, Azerbaycan'ın 44 günlük Karabağ Savaşı'ndaki zaferini desteklerken, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini arttırmıştır. SOCAR'ın Aliğa'daki 17 milyar Dolarlık (ABD Doları) yatırımları (Petkim, STAR Rafinerisi) ve Türkmenistan/Kuzey Irak gazının sisteme entegrasyon planları, ilişkilerin geleceğini şekillendirmektedir (Erdoğan, 2017; Zeynalova, 2022:7).

Azerbaycan, Türkiye ekonomisinin en önemli yatırımcılarından biri konumundadır ve bu alanda son dönemde dikkat çeken bir artış gözlemlenmektedir. Türkiye'de halen 2.000'e yakın Azerbaycan sermayeli şirket faaliyet göstermekte olup, 1995-2021 yılları arasında Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların toplam hacmi 20,3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu tutarın 17,1 milyar ABD doları petrol ve doğal gaz sektörüne, 3,2 milyar ABD doları ise diğer sektörler (imalat, finans, turizm vb.) ayrılmıştır. SOCAR tarafından Eylül 2018'de İzmir Aliğa'da faaliyete geçirilen Star Rafinerisi, 6,3 milyar ABD doları sermayesiyle Türkiye'nin tek seferdeki en büyük yabancı yatırımı unvanını taşımaktadır. Orta Asya ve Kafkas ülkeleri arasında Azerbaycanlı yatırımcılar hem şirket sayısı hem de yatırım büyüklüğü açısından lider konumdadırlar (Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, t.y).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi istikrarlı bir büyüme trendi sergilemektedir. Türkiye, Azerbaycan'ın ithalat ve ihracatta ikinci en büyük ticaret ortağıdır. 2021 yılı verilerine göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4,6 milyar ABD doları (%12,06) olarak gerçekleşmiş; Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatı 1,8 milyar ABD doları (%18,00), ihracatı ise 2,8 milyar ABD doları (%8,48) düzeyinde kaydedilmiştir. 2021 itibarıyla Azerbaycan'da 4.797 Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, bu şirketler işgalden kurtarılan bölgelerdeki yeniden yapılanma sürecine de aktif katılım sağlamaktadırlar. Söz konusu bölgelerde Türk firmaları tarafından 107 farklı proje yürütülmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, t.y).

Ekonomik iş birliği kapsamında iki ülke arasında 200'ü aşkın anlaşma imzalanmıştır. 2010'daki Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, enerji ve altyapı projelerini kurumsallaştırmıştır. Aynı yıl kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi, 2011-2017 arasında dört zirve düzenleyerek TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeleri hayata geçirmiştir. Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantılarında gümrük kolaylıkları, ortak ticaret odası ve üçlü iş birlikleri (Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan) tartışılmıştır (Aslanlı, 2018:20-21).

Azerbaycan ve Türkiye ticaret ilişkileri önündeki başlıca engeller arasında yüksek gümrük vergileri, “*al ya da öde*” şartlı enerji anlaşmaları ve lojistik zorluklar yer almaktadır. Türkiye'nin enerji ithalatının %93'ü (petrol) ve %98,7'si (doğal gaz) dış kaynaklı olduğundan, Azerbaycan gazının tam kapasite kullanımı kritik önem taşımaktadır. Çözüm için gümrük vergilerinin azaltılması, enerji anlaşmalarının esnekleştirilmesi ve yeni sektörlerde (teknoloji, tarım) iş birlikleri öne çıkmaktadır (Şahin ve Konak, 2019; Aslanlı, 2018:17-19). Türkiye-Azerbaycan ekonomik iş birliği, enerji koridorları ve karşılıklı yatırımlarla “*bir millet, iki devlet*” vizyonunu somutlaştırmıştır. BTC, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, bölgesel istikrar ve küresel enerji piyasalarında önemli etkiler oluşturmuştur. Mevcut engellere rağmen, derinleşen entegrasyon ve stratejik ortaklık, ilişkilerin gelecekteki potansiyelini vurgulamaktadır (Baghirova vd., 2017:306; Erdoğan, 2017).

6. SONUÇ

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağlardan beslenen, siyasi, ekonomik ve askeri iş birliğiyle derinleşen çok boyutlu bir stratejik ittifaka dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Türkiye'nin bölgedeki en güçlü müttefiki olarak öne çıkmıştır. İki ülke arasındaki “*bir millet, iki devlet*” söylemi, yalnızca etnik ve dilsel benzerliklerle değil, ortak jeopolitik hedefler ve karşılıklı çıkarlar temelinde şekillenmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'ın karşılaştığı Dağlık Karabağ sorunu, iç siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik dönüşüm sürecinde Türkiye'nin desteği, ilişkilerin temel taşı olmuştur. Özellikle Haydar Aliyev'in dengeli dış politika anlayışı, Batı ile Rusya arasında denge kurarken Türkiye ile ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine taşımıştır. Bu dönemde imzalanan “*Asrın Anlaşması*” gibi enerji projeleri, hem Azerbaycan'ın uluslararası arenada tanınırlığını artırmış hem de Türkiye'nin enerji güvenliğine katkı sağlamıştır.

Ekonomik iş birliği, iki ülke ilişkilerinin en dinamik ayağını oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz projesi, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını küresel pazarlara taşıırken Türkiye'yi bir enerji koridoru haline getirmiştir. TANAP ile bu iş birliği zirveye ulaşmış, Avrupa'ya alternatif enerji arzı sağlanarak Rusya'nın tekelci konumu zayıflatılmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları 6,5 milyar doları aşarken, Azerbaycan'ın Türkiye'deki sermayesi 5 milyar doları geçmiştir. İki ülke, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi ulaşım projeleriyle de bölgesel entegrasyonu hızlandırmış, Türk dünyasının ekonomik bağlarını güçlendirmiştir. Enerji ve ulaşım alanındaki bu mega projeler, yalnızca ticari kazanç sağlamakla kalmamış, siyasi dayanışmayı da sağlamlaştırmıştır.

Askeri ve güvenlik iş birliği, ittifakın kritik bir boyutunu temsil etmektedir. 1992'de imzalanan ilk askeri anlaşmadan 2020'deki Karabağ Zaferi'ne kadar Türkiye, Azerbaycan'a teknik ve stratejik destek vermiştir. İkinci Karabağ Savaşı'nda Türk yapımı İHA/SİHA'ların kullanımı, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Türkiye'nin Ermenistan'a karşı Azerbaycan'a olan diplomatik ve askeri desteği, “*sınırların açılmasını Karabağ'ın kurtarılmasına bağlama*” politikasıyla somutlaşmıştır. 2020'deki Üçlü Bildiri sonrası Rusya'nın bölgeye “*barış gücü*” yerleştirmesine rağmen, Türkiye'nin Nahçıvan'da gözlem noktası kurması, dengeleri değiştiren bir hamle olmuştur. Askeri tatbikatlar, ortak savunma sanayii projeleri ve istihbarat paylaşımı, ittifakın güvenlik boyutunu derinleştirmektedir.

Kültürel ve sosyal bağlar, ittifakın sürdürülebilirliğini sağlayan unsurlardır. Türkiye'de binlerce Azerbaycanlı öğrenci eğitim alırken, Azerbaycan'da da her geçen gün sayısı artan Türk eğitim kurumları kültürel etkileşimi canlı tutmaktadır. Ortak dil, edebiyat ve medya projeleri, halklar arasındaki duygusal bağ güçlendirmektedir. Türkiye'nin Ermenistan ile normalleşme girişimlerinde dahi Azerbaycan'ın hassasiyetlerini gözetmesi, “*kardeşlik*” vurgusunun içi boş bir retorik olmadığını göstermiştir. 2021'de imzalanan Şuşa Deklarasyonu, ilişkileri “*stratejik ortaklık*” seviyesine taşıyarak, siyasi iradeyi resmileştirmiştir. Bu deklarasyon, ekonomik, askeri ve kültürel iş birliğini kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur.

Son dönemdeki gelişmeler, ittifakın bölgesel ve küresel etkisini artırmıştır. Rusya-Ukrayna savaşı sonrası değişen güç dengeleri, Azerbaycan ve Türkiye'yi Kafkasya'da kilit aktörler haline getirmiştir. Zengazur Koridoru projesi ile Nahçıvan'ı Azerbaycan'a bağlayacak ulaşım hattı hem bölgesel ticareti canlandıracak hem de Türk dünyasının coğrafi bütünlüğünü sağlayacaktır. Ermenistan'ın direnişine rağmen, bu projenin hayata geçirilmesi, iki ülkenin kararlılığını yansıtmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyeliği ve Azerbaycan'ın AGİT Minsk Grubu'ndaki konumu, uluslararası platformlarda koordinasyonu kolaylaştırmaktadır.

Gelecek perspektifinde, Azerbaycan-Türkiye ittifakı bölgesel istikrarın anahtarı olmaya adaydır. Enerji projelerinin genişletilmesi, savunma sanayiinde teknoloji transferi ve dijital alanda iş birliği ilişkilerin yeni

ufuklarını belirleyecektir. Karabağ'ın kurtarılması sonrası yeniden inşa sürecinde Türk şirketlerinin rolü, ekonomik entegrasyonu derinleştirecektir. İki ülkenin "tek devlet" refleksiyle hareket etmesi, küresel güçlerin bölgedeki manipülasyonlarını etkisiz kılacaktır. Tarihsel dayanışma, modern stratejik çıkarlarla birleştiğinde, Azerbaycan ve Türkiye'nin ittifakı yalnızca Kafkasya'da değil, Avrasya'nın geleceğinde belirleyici bir güç olarak öne çıkacaktır.

Literatürde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, genellikle belirli dönemler veya tek bir boyut (*siyasi, askerî veya ekonomik*) üzerinden incelenmiştir. Örneğin Akdoğan (2007) ve Babayeva (2013), ilişkilerin 1990'lardaki siyasi dinamiklerine odaklanırken, Erarslan ve Özdemir (2021) ile Zeynalova (2022) 2020 Karabağ Savaşı'nın etkilerini merkeze almıştır. Bu çalışma ise ilişkileri *tarihsel süreklilik* içinde ve *çok boyutlu* bir yaklaşım ile ele alarak literatürdeki mevcut çalışmalara farklı bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın kronolojik kapsamı ve disiplinlerarası metodolojisi, "*bir millet, iki devlet*" söyleminin pratik politikalar ve küresel jeopolitikle nasıl örtüştüğünü inceleyerek literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin çok boyutlu yapısı, gelecekteki araştırmalar için zengin bir inceleme alanı sunmaktadır. Öncelikle bu ilişkilerin toplumsal ve kültürel boyutları (*eğitim iş birlikleri, medya etkileşimi, diaspora faaliyetleri*) üzerine derinlemesine çalışmalar yapılabilir. Ayrıca enerji projelerinin çevresel ve sosyal etkileri veya bölgesel entegrasyonun yerel ekonomilere yansımaları gibi konular literatürdeki boşlukları doldurabilir. Karşılaştırmalı analizler (*Türkiye-Azerbaycan ile diğer stratejik ittifaklar*) veya nicel verilerle desteklenen ekonomik etki çalışmaları da özgün katkı sağlayabilir. Öte yandan sivil toplumun rolü, gençlik hareketleri ve dijital diplomasi gibi dinamiklerin incelenmesi, ilişkilerin toplumsal tabanını anlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Son olarak, Zengezur Koridoru'nun tamamlanması, İran-Rusya'nın bölgesel tepkileri veya Avrupa'nın enerji politikalarındaki değişimler gibi güncel gelişmelerin izlenmesi, araştırmacılar için önemli bir perspektif sunabilir. Bu kapsamda, ileride bu bağlamda yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, "*en az iki dış hakem*" ve "*çift taraflı körleme*" yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar, dergiye imzalı "*Telif Devir Formu*" belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye "*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*" gönderilmiştir. Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine ve aşamalarına tek başına katkıda bulunmuştur. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The "Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required" was sent to the journal by the authors on this subject. The author contributed to all sections and stages of the study alone.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Seçkin (2007), "*Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri (1991–2000)*", **Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- ARIKAN, Serkan (2014), "*Türkiye–Azerbaycan Enerji Birlikteliğinde TANAP Örneği*", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ASKER, Ali ve ÖZPINAR, Zeynep Gizem (2021), "*Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi*", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, S.10(1), ss.83-106.
- ASLANLI, Araz (t.y.), "*Karabağ Sorunu ve Azerbaycan–Türkiye–Ermenistan İlişkileri*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, S.1(1), ss.175–196.
- ASLANLI, Araz ve KURBAN, Vefa (2016), "*Azerbaycan–Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları*", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.III(1), ss.31-43.

- AZERBAIJAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2010), “Azerbaycan ve Türkiye Arasında Strateji Emekdaşlıq Şurasının Qurulması Haqqında Beyanname İmzalanmışdır”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası**, <https://president.az/articles/721?locale=az> (Erişim Tarihi: 15.04.2025).
- AZERBAIJAN CUMHURİYETİ TÜRKİYE BÜYÜKELÇİLİĞİ (t.y.), “Ticari ve Ekonomik İş Birliği”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği Kurumsal Web Sayfası**, 1 Mayıs 2025, <https://ankara.mfa.gov.az/tr/category/ticari-ve-ekonomik-isbirligi> (Erişim Tarihi: 17.04.2025).
- BABAYEVA, Vefa (2013), “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAGHIROVA, Aynura, OĞUZHAN, Adil ve YILDIZ, Emre (2017), “Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaretini Etkileyen Faktörler (1998–2014 Dönemi)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.19(1), ss.301–314.
- BOZKUŞ, Yıldız Deveci (2022), “Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri”, **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, S.5(8), ss.127–154.
- ÇELİKSOY, Emine (2021), “İkinci Karabağ Savaşı’nda Şuşa’nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri”, **Al-Farabi International Journal on Social Sciences**, S.6(4), ss.126-133.
- ÇEVİKEL, Şeyda (2023), “Resulzade’den İlham Aliyev’e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Anasay**, S.26, ss.156-171.
- ERARSLAN, Fatih ve ÖZDEMİR, Fatma Nur (2021), “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.129(255), ss.315–334.
- ERDOĞAN, Nuray (2017), “TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.10(3), ss.10–26.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan (2010), “Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizinin Değerlendirilmesi”, **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, S.2(1), ss.43-50.
- GÖKTÜRK ÇETİNKAYA, Selma (2020), “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014)”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(1), ss.15-40.
- HASANOĞLU, Murteza, MEMMEDOV, Asım ve MAHARRAMOV, Bahtiyar (2020), “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.3(3), ss.522–529.
- MECEK, Mehmet (2018), “Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez - Yerel İlişkileri”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- ÖZDEMİR, Levent (2021), “Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat ve Türkiye’nin Rolü”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11(2), ss.81-107.
- ÖZSOY, Bahar (2024), “Birinci Dağlık Karabağ Savaşı ve Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri”, **Abant Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24(2), ss.762–779.
- ŞAHİN, Güller ve KONAK, Ali (2019), “Türkiye ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, S.8(3), ss.1851-1874.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (2012), “Azerbaijan: Red Army’s Invasion of Azerbaijan and Turkey’s Reaction (January 1990)”, **Atatürk Dergisi**, S.1(1), ss.57-93.
- ÜNLÜ, Ahmet ve KABAK, Seçkin (2016), “Türkiye ve Azerbaycan Ticaretinin Sürdürülebilirliği ve Ampirik Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.(CİEP Özel Sayısı), ss.962-985.
- YÜCE, Ahmet (2016), “Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi”, **Elmi Eserler Məcmuəsi**, S.1(26), ss.3–14.
- ZEYNALOVA, Aytekin (2022), “Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan - Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.5(1), ss.1–15.